विकासामध्ये आवड असावी व स्वतःला माहित असलेले तंत्रज्ञान इतर लोकांना माहित करुन देण्याची मानसिकता त्याच्याकडे असावी. क्लबच्या क्षेत्रातील एखाद्या तज्ञ व्यक्तिला सुध्दा सह स्वयंसेवक म्हणून निवडता येते.

फार्मर्स क्लबचे पदाधिकारी :

निवडलेल्या सदस्यांमधून क्लबच्या मुख्य स्वयंसेवकाची निवड करावी. आवश्यकतेनुसार उपमुख्य स्वयंसेवक व सचिव सवयंसेवकांची सुध्दा निवड करता येते.

फार्मर्स क्लबला नाबार्ड कडून संमती मिळविणे :

नाबार्ड अशा प्रकारच्या क्लबला अर्थसहाय्य पुरविते त्यासाठी या क्लबची मान्यता नाबार्ड कडून मिळविणे आवश्यक असते. निवड केलेल्या सर्व सभासदांची माहिती विहीत नमुन्यात भरुन त्या कार्यक्षेत्रातील संबंधित बँकेमार्फत किंवा कृषि विज्ञान केंद्रामार्फत नाबार्डच्या विभागीय कार्यालयाला पाठवावी त्या नंतर नाबार्ड कडून त्यास स्वीकृती मिळते.

क्लबचे उद्घाटन :

नाबार्ड कडून त्यास स्वीकृती मिळाल्यावर संबंधीत बँकेच्या शाखा प्रबंधकांनी किंवा कृषि विज्ञान केंद्राच्या प्रमुख शास्त्रज्ञांनी नाबार्डच्या संबंधीत अधिकाऱ्यांशी संपर्क साधुन उद्घाटनाचा दिवस निश्चीत करावा. या कार्यक्रमाला नाबार्डचे संबंधित अधिकारी उपस्थित राहून मार्गदर्शन करतात. उद्घाटनाचा उद्देश संबंधित बँकेचे अधिकारी किंवा कृषि विज्ञान केंद्राचे शास्त्रज्ञ यांच्याशी शेतकऱ्यांची ओळख व्हावी हा असतो. तसेच क्लबचा उद्देश सर्व शेतकऱ्यांना व्यवस्थित समजावा हा असतो. या कार्यक्रमाला स्वयंसेवक शेतकऱ्या व्यतिरिक्त इतर शेतकरी तसेच ग्रामिण युवक यांना बोलवावे.

या कार्यक्रमाची सुरूवात कर्जाच्या माध्यमातून विकास व कर्जपरतफेडीचे महत्त्व या सिध्दांताबद्दल माहिती सांगून होते.

स्वयंसेवक (सदस्य) शेतकऱ्याचा परिचयात्मक प्रशिक्षण कार्यक्रम :

सोईसाठी अशा प्रकारचा कार्यक्रम उद्घाटनानंतर लगेच ठेवला जातो त्यामुळे वेळ, खर्च व परिश्रमांची बचत होते. या कार्यक्रमात खालील मुद्द्यावर चर्चा होते.

१. क्लबचे मुख्य स्वयंसेवक, इतर स्वयंसेवक, बँकेचे शाखा प्रबंधक किंवा कृषि विज्ञान केंद्र यांची भुमिका
२. क्लबच्या पुढील बैठकांचा कार्यक्रम
३. बँकेच्या नवीन योजनांची माहिती.
४. आमंत्रित केलेल्या विषय तंज्ञाकडून संबंधित विषयांची माहिती.
५. बैठकीच्या कार्यवाहिची व इतर नोंदी (उदा. खर्च) व्यवस्थित नोंद करून ठेवणे.
६. बँकेच्या अर्थसहाय्यातून ग्राम विकास योजना बनविणे.
७. क्लबच्या संबंधित इतर कार्यक्रमांची माहिती करुन घेणे.
८. क्लबच्या कार्यक्षेत्रातील इतर संस्थाची मदत घेण्याबद्दल माहिती करुन घेणे.
९. क्लब कडून संभाव्य होऊशकणाऱ्या चुकांची माहिती करुन घेणे.
१०. आवश्यकतेनुसार क्लबची नियमावली बनविणे.

मुख्य स्वयंसेवक व अन्य पदाधिकाऱ्याचे कार्य :

मुख्य स्वयंसेवकाने क्लबचे इतर पदाधिकाऱ्यांशी चर्चा करुन बैठकित तारीख निश्चित करावी. बैठकीचे संचलन मुख्य स्वयंसेवकाने करावे. इतर स्वयंसेवकाच्या/पदाधिकाऱ्यांच्या मदतीने सर्व नोंदी व्यवस्थित ठेवाव्या. क्लबच्या नावाने बँकेत स्वतंत्र खाते उघडावे. मुख्य स्वयंसेवकाने कमीत कमी एका क्लबच्या पदाधिकाऱ्याला बरोबर घेऊनच बँकेचे व्यवहार करावेत. गावातील इतर सामाजिक कार्यात उदा. ग्रामस्वच्छता, शिक्षण, सार्वजनिक श्रमातून रस्ते बनविणे इ. कार्यक्रमात नेतृत्व करावे. स्वयंसेवकांना आवश्यक वाटले

तर क्लबच्या नियमानुसार एका ठराविक वेळेनंतर नेतृत्व बदल करु शकतात. मुख्य स्वयंसेवकांच्या अनुपस्थितीमध्ये उपमुख्य स्वयंसेवक किंवा सचिव स्वयंसेवक बैठकिचे संचालन करतील.

स्वयंसेवकांचे कार्य :

पदाधिकाऱ्यासहित सर्व स्वयंसेवकांनी नेहमी लक्षात ठेवले पाहीजे की आपण या कार्यात स्वयंस्फुर्तिने आलेले आहोत त्यामुळे कुठलेही कार्य मी मनापासूनच करेन आणि त्यासाठी मी सदैव तयार असेन.

१. स्वयंसेवकाने बँकासाठी उत्तम ग्राहक बनण्याबरोबरच आपल्या सहकार्यांना मदत करण्यासाठी सदैव तयार रहावे.
२. बँकेच्या अर्थसहाय्याचा उपयोग घालून दिलेल्या अटीनुसार करण्याचा प्रचार व प्रसार करावा व पूर्ण कर्जफेड करण्यात मदत करावी.
३. बँकेच्या अधिकाऱ्यांना चांगल्या कर्ज घेतलेल्या शेतकऱ्यांची माहिती द्यावी
४. ग्रामस्थांच्या विविध अडचणी बद्दल बँका/कृषि विज्ञान केंद्र/सहकारी कार्यालये/राष्ट्रीय बँक यांना माहिती करुन द्यावी.
५. बँक/कृषि विज्ञान केंद्र यांना घेतलेल्या विविध कार्यक्रमांची माहिती देणे त्यासाठीचा खर्च व इतर नोंदी व्यवस्थित ठेवणे.
६. ग्रामिण विकास करण्यासाठी राज्यातील विस्तार संस्था व गांव यामध्ये दुवा म्हणून काम करणे.

फार्मर्स क्लबच्या नोंदवह्या

विकास स्वयंसेवक वाहिनी (फार्मर्स क्लब) च्या उद्घाटन समयी तीन नोंदवह्या (रजिस्टर) बनविल्या पाहिजेत त्यापैकी एका नोंदवहीमध्ये क्लबच्या बैठकांची कार्यवाही लिहावी. तसेच स्वयंसेवक व अन्य लोक यांच्या उपस्थितीची नोंद त्यामध्ये असावी. प्रत्येक बैठकीच्यावेळी सर्व स्वयंसेवकांची नावे नोंदवहीमध्ये लिहीली पाहिजेत व त्यापुढे उपस्थित स्वयंसेवक व अन्य ग्रामिण लोकांच्या सह्या/अंगठे घेणे जरुरीचे आहे. या नोंदवहीत सुरुवातीला तीन ते चार पानांवर फार्मर्स क्लबच्या संदर्भात आवश्यकतेनुसार नियमावली लिहावी.

दुसऱ्या नोंदवहीमध्ये फार्मर्स क्लबचे पदाधिकारी, संबंधित बँक, कृषि विज्ञान केंद्र/महाराष्ट्र शासनाचा कृषि विभाग अन्य संलग्न विभागाचे अधिकारी इत्यादिंचे पूर्ण पत्ते, दुरध्वनी क्रमांक यांची नोंद करुन ठेवावी. त्यामुळे त्यांच्याशी समन्वय साधताना बरीच मदत होते. तसेच या दोन नंबरच्या नोंदवहीमध्ये नवीन योजना, पीक कर्ज घेण्यासाठी आवश्यक बाबी, इत्यादी माहितीची नोंद ठेवता येते. तिन नंबरच्या नोंदवही (रजिस्टर) मध्ये क्लबच्या दैनंदिन खर्चाची, शिल्लक, बचत यांची नोंद ठेवावी.

लेखक

प्रा. प्र. अ. गोंजारी
प्रशिक्षण सहयोगी (कृषि विस्तार)

प्रा. ला. रा. तांबडे
प्रशिक्षण संयोजक

संपादक आणि प्रकाशक

प्रा. लालासाहेब रा. तांबडे
प्रशिक्षण संयोजक
कृषि विज्ञान केंद्र, सोलापूर.

(श.कृ.प.)

(भाकृ अनुप)

फार्मर्स क्लब द्वारे कृषि तंत्रज्ञान प्रसार

कृषि विज्ञान केंद्र, सोलापूर.

गट नं. २२/१, बार्शी नाक्याजवळ, बार्शी रोड, खेड, पो. केगांव,
ता. उत्तर सोलापूर. जि. सोलापूर. (म.रा.) पिन - ४१३ ००१.
फोन : (०२१७) २३५०३५१, २३८००६३ (नि.), फॅक्स : (०२१७) २३५०१५३

फार्मर्स क्लब द्वारे कृषि तंत्रज्ञान प्रसार

भारत हा शेतीप्रधान देश असून सुमारे ७२ टक्के भारतीयांचे उत्पन्न हे शेती आणि शेतीपूरक व्यावसायांशी निगडीत आहे. भारतीय अर्थसंकल्पात कृषि आधारित उद्योगधंद्यांना अतिशय महत्वाचे स्थान आहे. जागतीक पातळीवरील आपल्या कृषि उत्पादनाची कामगीरी लक्षणीय असली, तरी फार समाधानकारक नाही याला अनेक कारणे असली तरी सर्वात महत्याचे आणि भारतीय शेतीमध्ये अतिशय नगण्य वापर असलेली गोष्ट म्हणजे कृषि तंत्रज्ञानाचा परिस्थितीजन्य वापर. भारताने जागतिक व्यापारी संघटनेमध्ये आपला सहभाग दिलेला आहे. त्यामुळे भारतीय बाजारपेठ काबीज करण्यासाठी बरेच देश प्रयत्न करत आहेत. कारण भारतामध्ये तयार होणारा बहुसंख्य कृषिमाल हा जास्त निर्मिती मुल्य असणारा आहे. जेणेकरुन आपणाला इतर देशांच्या कृषि मालांशी स्पर्धा करणे अवघड जात आहे. हे चित्र सन २००४-२००५ नंतर अधिकच विदारक होणार आहे. कारण मागील कांही वर्षांपासून निसर्ग देखिल भारतीय शेतकऱ्यांना अनुकूल नाही. या परिस्थितीवर जर भारतीय शेतकऱ्यांनी मात करावयाची असेल तर कमी खर्चाचे अद्यावत व स्थानिक साधनसामुग्रीला पुरक असे कृषि तंत्रज्ञान वापराशिवाय गत्यंतर नाही. तसेच शेती व्यवसायात तरुणांचा सहभाग वाढविणे गरजेचे आहे.

सुधारित कृषि तंत्रज्ञान प्रसारामध्ये तसेच निर्यातक्षम बाजारभिमुख उत्पादन काढणे यामध्ये एखाद्या शेतकऱ्यांपेक्षा सामुहिक भुमिका महत्वाची सिध्द झालेली आहे. कारण रोग किडीचा व्यवस्थापनाचा प्रश्न, पाणी वापर, एकात्मीक पाणलोट विकास, समृध्द बिजोत्पादन, सुधारित कृषि औजरांचा वापर, जमिन सुधारणा, निर्यातक्षम उत्पादन व बाजारपेठ मिळविणे या सर्वबाबींमध्ये शेतकऱ्यांचा समुह फारमोठी भूमिका बजावू शकतो. यासाठी राष्ट्रीय कृषि आणि ग्रामीण विकास बँक (नाबार्ड),कृषि विज्ञान केंद्राच्या माध्यमातून वेगवेगळी उद्दीष्टये ठेवून ग्रामपातळीवर विकास व्हालेंटियर्स वाहीनी कार्यक्रमांतर्गत शेतकरी मंडळ (फार्मर्स क्लब) स्थापन करित आहे. या बाबत शेतकरी, विस्तार कार्यकर्ते यांना माहिती मिळावी म्हणून प्रस्तूत माहिती देत आहोत.

राष्ट्रीय कृषि आणि ग्रामिण विकास बँक (नाबार्ड) व शेतकरी यांचे संबंध फार पूर्वीपासुन आहेत. शेतकऱ्यांना केंद्रबिंदू ठेवून नाबार्डने १२ जुलै १९८२ या आपल्या स्थापनेनंतर कांही दिवसातच विकास वॉलंटियर वाहिनी या कार्यक्रमांतर्गत शेतकरी मंडळ (फार्मर्स क्लब) स्थापन करण्याचे कार्य सुरु केले. या कार्यक्रमाचा मुख्य मंत्र म्हणजे **बँक कर्जा द्वारे विकास** हा होय.

बँक कर्जाद्वारे विकासाची पाच तत्वे :

१. बँक कर्जाचा उपयोग योग्य त्या शास्त्रीय व तांत्रिक पध्दतीचा अवलंब करुन केला पाहीजे.
२. कर्जासोबत बँकेने घातलेल्या तांत्रिक आर्थिक अटींचे जाणीवपूर्वक पालन केले पाहिजे.
३. कर्जातून मिळालेल्या उत्पन्नाच्या साधनांचा उपयोग पूर्ण कौशल्य वापरुन करावा जेणेकरुन उत्पादन व उत्पन्नात वाढ होईल.
४. कर्जाचा वापर करुन मिळालेल्या अतिरिक्त उत्पादनातून (उत्पन्नातून) बचत केली पाहिजे.
५. बचत केलेल्या रकमेतून कर्जाचे हप्ते वेळेवर व नियमित भरुन बँकेचा पतपुरवठा खेळता ठेवला पाहिजे.

विकास वालंटियर्स वाहिनी (विकास स्वयंसेवक वाहिनी) कार्यक्रमाचा उद्देश :

२१ व्या शतकाच्या वेगाने बदलत चाललेल्या काळात कृषि क्षेत्रातील बदल सुध्दा अपरीहार्य आहेत. विश्व व्यापार संघटन (WTO) हे त्याचेचे द्योतक मानले जाते. अशा या

बदलत्या वातावरणामुळे उत्पन्न होणाऱ्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी व तसेच निर्माण होणाऱ्या नवीन संधींचा फायदा घेण्यासाठी शेतकरी संघटीत होणे गरजेचे आहे. कृषि क्षेत्रात नवनवीन संशोधन होत असुन त्यापासून नवीन तंत्रज्ञान विकसित केले जात आहे. याचा शेतकऱ्यांना अधिक प्रमाणात फायदा करुन देण्यासाठी शेतकरी मंडळाचे (फार्मर्स क्लब) महत्व पहिल्यापेक्षा अधिक वाढलेले आहे. विकास व्हालेंटियर्स वाहीनी मंडळांची स्थापना खालील हेतू साध्य करण्यासाठी झाली आहे.

१. सामुहिक प्रयत्नाद्वारे तांत्रिक माहिती मिळविणे :

कृषि उत्पन्न वाढविण्यासाठी कृषि विद्यापीठ तसेच राष्ट्रीय कृषि संशोधन प्रकल्पाद्वारे विकसित केलेली नवीन कृषि संबधित माहिती शेतकऱ्यापर्यंत जलदगतीने पाठविणे आवश्यक आहे. शेतकऱ्यांचे घटत असणारे धारण क्षेत्र आणि महाग निविष्ठांचा विचार करता शेतकरी मंडळांच्या माध्यमातून १५-२० स्वयंसेवक शेतकऱ्यांना विस्तार अधिकाऱ्यांमार्फत वेळीच माहिती देणे सुध्दा स्वस्त व फायदेशीर ठरु शकते. तसेच या तंत्रज्ञानाचा वापर करुन इतर शेतकऱ्यांसाठी एक उदाहरण ठरु शकते. अशाप्रकारे ''विकास'' क्लब तंत्रज्ञानाच्या प्रसारणात महत्याचे व्यासपिठ होऊ शकते.

२. शेतकऱ्यांसाठी व्यासपीठ :

वैयक्तीक शेतकऱ्याला दाद दिली जात नाही, मग त्याच्या मनातील शंकांचे निरसन असो की त्यांची फसवणूक झालेली असो, कोणी एका शेतकऱ्याच्या तक्रारीकडे जास्त लक्ष देत नाही. परंतु जर तो संघटीत असेल फार्मर्स क्लब सारख्या व्यासपिठावरुन जर त्याने आवाज उठविला तर निश्चितच त्याला दाद मिळेल. अशा फार्मर्स क्लब कडे पाहण्याचा बँकाचा व सरकारच्या संबधीत खात्याचा दृष्टिकोन निश्चितच बदलेल.

३. बँकासाठी चांगले ग्राहक निर्माण करणे :

फार्मर्स क्लब च्या माध्यमातून कर्ज घेऊन विकास साधने या तत्वाच्या पाच सिध्दांताचा प्रचार करुन बँकेतून प्राप्त झालेल्या कर्जाचा सदुउपयोग व त्याची वेळेत परतफेड करण्याची भावना ग्राहक शेतकऱ्यामध्ये निर्माण करणे. जेणेकरुन भविष्यात बँकेला चांगले ग्राहक मिळतील. बँकाच्या नवनवीन योजना सुरु आहेत. उदा. स्वयंसहायता गट, किसान क्रेडीट कार्ड यामध्ये माहितीला फार महत्व आहे. सध्याच्या परीस्थितीत बँकाना चांगल्या मोठ्या ठेवीदारापेक्षा चांगल्या कर्जग्राहकांची गरज अधिक आहे. अशावेळी बँका फार्मर्स क्लब च्या माध्यमातून आपल्या ग्राहक संबंधी कार्यक्रमाची माहिती शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचवू शकतात.

४. कृषि मालाच्या विक्रीसाठी नवीन बाजारपेठ/कंपन्यांशी करार किंवा संपर्क करणे :

काही सरकार व बिगर सरकारी संस्था किंवा कंपन्या विविध कृषि निविष्ठा उपलब्ध करुन घेण्याच्या हेतून पुढे येत आहेत किंवा गावातील कृषि उत्पादन स्वतःविकत घेऊन त्यावर प्रक्रिया करुन तो माल शहरामध्ये विकला जातो. अशा संस्था किंवा कंपन्या फार्मर्स क्लबच्या माध्यमातून खेड्यापाड्यातील शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचू शकतात व त्यामुळे शेतकऱ्यांना विपणनाचे (मार्केटिंगचे) विविध मार्ग माहित होऊ शकतात. शेतकऱ्याला सोईस्कर होतील अशा अटी घालून शेतकऱ्यांचा फायदा कसा वाढेल हे पाहता येईल व त्याची होणारी पिळवणूक थांबविता येईल.

५. परिचयात्मक भ्रमण :

या कार्यक्रमाद्वारे फार्मर्स क्लब च्या स्वयंसेवकांना दुसऱ्या ठीकाणच्या आदर्श फार्मर्स क्लब किंवा कृषि विद्यापीठाने यशस्वीरित्या चालविलेल्या उपक्रमांना भेटी देता येतात व त्यातून त्यांना कृषि उत्पादन घेण्याचे नवनवीन मार्ग सुचत जातात व त्याचा अवलंब करुन ते उत्पन्न वाढवू शकतात.

६. नवी योजना, नियमांची माहिती :

कृषि क्षेत्राची विविध अंगे उदा. धान्य साठवणूक, शितकक्ष उभारणे, निर्यात, आंतर राष्ट्रीय मुक्त व्यापार इत्यादीशी संबंधीत नवीन नियम, योजना यामध्ये जलद गतीने बदल होत आहेत व त्याचा प्रभाव सरळ शेतकऱ्यांवर पडत आहे. अशावेळी शेतकऱ्यांना वेळोवेळी नवीन माहिती देणे जेणेकरुन शेतकरी आपल्या उत्पादन प्रक्रियेत बदल करु शकेल.

फार्मर्स क्लबचे फायदे :

१. फार्मर्स क्लब या शब्दातच त्याचा फायद्याचे गमक दडले आहे. 'सामुहीकप्रयत्न' या दोन शब्दात या कार्यक्रमाचे विश्लेषण करता येईल.
२. शेतकरी बांधवांनी एकत्र येऊन तांत्रिक माहिती मिळविणे.
३. आपल्या अडीअडचणी, फसवणूक मांडण्यासाठी क्लबच्या व्यासपिठाचा प्रभावी वापर करणे.
४. वेळेवर बँक कर्ज फेडीची भावना स्वयंसेवक शेतकऱ्यांचा मनात रुजवणे व त्याद्वारे बँकाना कर्ज पुरवठा करण्यासाठी प्रोत्साहीत करणे.
५. बाजारपेठाचे नवीन मार्ग शोधणे.
६. दुसरीकडे चालू असलेली शेतीतील क्रांती स्वतः प्रत्यक्ष जाऊन पाहणे व त्यानुसार आपल्या कृषि उत्पादनाच्या नवीन वाटा चोखाळणे.
७. जागतीक व्यापार संघटने सारख्या नवीन अव्हानांकडे संकट म्हणून न पाहता त्याचा आव्हान म्हणून स्वीकार करणे व त्याप्रमाणे आपल्या कार्यपध्दतीत आवश्यक ती सुधारणा करणे.
८. या क्लबच्या माध्यमातून कृषि विद्यापीठे, कृषि विज्ञान केंद्रे, कृषि संशोधन केंद्र इ. संस्थातील शास्त्रज्ञांशी जवळीक साधून आपल्या समस्यांचे निराकरण करता येईल.
९. शासनाच्या कृषि व संलग्न विभागाचा शेकऱ्यांसाठी असणाऱ्या विविध योजनाचा व त्यासाठी असणाऱ्या अनुदानाचा फायदा घेता येईल. उदा. कांदा चाळ, गांडूळखत प्रकल्प, ग्रामिण भंडारण योजना इत्यादी.
१०. फार्मर्स क्लबच्या माध्यमातून कृषि वाचनालये सुरु करता येईल विविध मासिके स्वयंसेवकांना उपलब्ध करुन देता येतील व त्यामुळे स्वयंसेवक शेतकऱ्यांच्या ज्ञानात भर घालता येईल.
११. माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात व इंटरनेट सुविधेचा वापर करुन बाजार माहिती केंद्र स्थापन करता येईल. जेणेकरुन स्वयंसेवक शेतकरी आपला माल जास्त भावात विकू शकेल.
१२. फार्मर्स क्लबच्या माध्यमातून स्वयं सहाय्यता गट, बचत गट स्थापन करुन सांघिक भावना वाढीला लागण्याबरोबर स्वयंसेवक शेतकऱ्याला आर्थिक पाठबळ मिळू शकेल.

फार्मर्स क्लबच्या दैनंदिन कारभार सुरळीत चालण्यासाठी तसेच भविष्यातील विस्तार कार्यक्रमांसाठी राष्ट्रीय कृषि व ग्रामिण विकास बँकेमार्फत अर्थसहाय्य मिळते क्लबच्या उल्लेखनिय कामगिरीला पुरस्काराच्या स्वरुपातून नाबार्ड तर्फे प्रोत्साहन दिले जाते.

फार्मर्स क्लब कसा स्थापन करावा :

फार्मर्स क्लब स्थापन करण्यामध्ये बँकाचा सहभाग मुख्य राहीला आहे. परंतू अलिकडेच यामध्ये नाबार्डने कृषि विज्ञान केंद्रानांही यामध्ये प्रमुख भुमिका बजावण्यासाठी सुचित केले आहे. बँकानी ज्या शेतकऱ्यांना कर्ज वाटप केले आहे, व त्या शेतकऱ्यांनी त्या कर्जाचे हप्ते वेळेवर दिले आहेत किंवा देत आहेत अशा शेतकऱ्यांपैकी १५-२० शेतकऱ्यांची निवड आपल्या कार्यक्षेत्रातील २ ते ४ गावातून स्वयंसेवक म्हणून करावी. या शेतकऱ्यांनी आपल्या शेतात नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करुन तसेच कर्जाचा योग्य वापर करुन आपली आर्थिक उन्नती केलेली असावी किंवा अशाप्रकारचे तंत्रज्ञान वापरण्याची तयारी असावी. निवड केलेल्या स्वयंसेवकाला ग्रामिण